

FORTID
FOR BEGYNDERE

TROLDE, HEKSE OG ANDRE VÆSENER

...

03 · DETTE MATERIALE HANDLER OM TROLDE, HEKSE, ELLEFOLK OG
ANDRE VÆSENER · 03

07 · BESØG PÅ NATIONALMUSEET · 07

08 · HVOR KOMMER TROLDE, HEKSE OG ANDRE VÆSENER FRA? · 08

...

10 · TROLDE · 10

16 · AKTIVITETER · 16

...

19 · HEKSE · 19

25 · AKTIVITETER · 25

...

27 · NISSE · 27

33 · AKTIVITETER · 33

...

35 · ELLEFOLK · 35

41 · AKTIVITETER · 41

...

42 · ÅMANDEN · 42

46 · AKTIVITETER · 46

...

47 · SPØGELSER · 47

52 · AKTIVITETER · 52

...

NATIONALMUSEET © 2013

EN STOR TAK TIL "ERINDRINGSMØNTMIDLERNE" FOR ØKONOMISK
STØTTE TIL PROJEKTET FORTID FOR BEGYNDERE

TEKST: KRISTINE MØLLER GÅRDHUS

TEGNINGER: SUSSI BECH

GRAFIK: IZABELA GEISLER

REDAKTION: METTE BORITZ

FOTOS: NATIONALMUSEET

NATIONALMUSEET

DETTE MATERIALE HANDLER OM TROLDE, HEKSE, ELLEFOLK OG ANDRE VÆSENER

I dag tror vi ikke længere på den slags. Vi ser ingen ellefolk danse ved skovsøen en mørk aften eller beskylder nissen for at være skyld i, at rugbrødet til morgendagens madpakker er muggent. Før år 1900 var der imidlertid mange mennesker i Danmark, som virkelig troede på, at disse væsener eksisterede. De var en helt naturlig del af livet og verden og af, hvad folk troede på. Troen på trolde, nisser, hekse og andre væsener kunne samtidig hjælpe folk med at forstå og forklare ting, som ellers kunne være svære at forstå eller forklare. Sagn om trolde kunne bl.a. bruges til at forklare, hvorfor der lå en kæmpe sten midt i vandet, eller hvordan et stort kirketårn var blevet bygget. Gav hønsene ikke æg, var det sikkert, fordi en heks havde kastet onde øjne på dem. Sygdomme og pludselige dødsfald kunne også bebrejdes de forskellige væsener. Åmanden kunne få folk til at drukne, og hekse kunne kaste onde øjne, som gav den gamle bondemand ondt i benet eller barnet en dårlig finger. Endelig kunne de mange fortællinger, som blev fortalt igen og igen, hjælpe menneskene med at huske på, hvordan de selv skulle opføre sig, eller hvad de skulle passe på. Gå ikke for tæt til åen, for så kan du drukne. I tidligere tider var folk ikke i tvivl om, at de overnaturlige væsener ikke alene så anderledes ud, de havde også magiske evner.

Sagn og beretninger er blevet fortalt overalt i Danmark. I dag kan vi læse dem, fordi man i 1800-tallet begyndte at indsamle og nedskrive de fortællinger, som i generationer var blevet fortalt videre fra slægt til slægt, i landsby efter landsby. Det er beretninger indsamlet af folkemindesamlere som Evald Tang Kristensen, som vil kunne læses i det følgende. Alle er de nænsomt sprogligt omskrevet, så de kan læses op for børnene. Intentionen er, gennem sagn og fortællinger, at give et lille indblik i fortidens kultur og forestillingsverden. Samtidig kan vi høre, hvilke historier børn for et par hundrede år siden lyttede til, når aftenmørket faldt på. Når historierne skal fortælles, kan I prøve at forestille jer, at I sidder i storstuen på en bondegård. Det er aften, og kun en petroleumslampes svage lys indrammer rummet. Udenfor er det bælgmørkt, vinden rusker i grenene, og bladene suser omkring på gårdspladsen. Inde i stuen sidder hele husholdet rundt om bordet med åben mund og spidser ører, mens fortælleren ved bordet fortæller om trolde så store som bjerge og frække, drillesyge nisser.

Hvis I har lyst, kan I prøve at se, om I kan skabe effekten ved denne fortælletradition ved at slukke lyset og kun have et stearinlys tændt, når I fortæller nogle af de gamle sagn og fortællinger for børnene.

God fornøjelse og god fortællelyst!!

BESØG PÅ NATIONALMUSEET

I Nationalmuseets udstillinger har man mulighed for at komme tilbage i tiden og leve sig ind i, hvordan det var at leve i Danmark i gamle dage. Museumsbesøget i relation til emnet ”Trolde, hekse og andre væsener” vil først og fremmest kredse om den gode fortælling. Nogle af de historier, der er i hæftet, vil blive fortalt på museet, men der vil også være plads til andre fortællinger. Børnene vil også møde et væsen eller to, som ikke er omtalt i dette materiale.

På museet vil børnene få fortalt historierne i flere af museets udstillinger, som kan bidrage til at underbygge fortællingerne. Undervejs vil børnene blive involveret i fortællingerne på flere måder, bl.a. gennem medspilsteater, små øvelser og opgaver. De skal bl.a. arbejde med, hvordan folk i gamle dage beskyttede sig imod overnaturlige kræfter, og i den forbindelse skal vi kigge på ræveskeletter, gamle hestesko og sjove, finurlige amuletter.

Målet med undervisningstilbuddet er at give børnene et indblik i, hvordan livet var på landet i gamle dage. Efter et undervisningsbesøg vil børnene gå hjem med en viden om, at der er forskel på virkelighed og fantasi, men de vil også få en forståelse for, at sagn og fortællinger kunne hjælpe med at lære børnene i gamle dage, hvordan de skulle opføre sig, eller med at forstå og forklare ting.

HVOR KOMMER TROLDE, HEKSE OG ANDRE VÆSENER FRA?

For mange hundrede år siden (faktisk så mange hundrede år, at man slet ikke kan tælle til det) boede de fleste mennesker langt ude på landet, ude hvor der stort set kun var marker, skove og søer. Herude brugte man rigtig meget af sin tid på at fortælle historier for hinanden. Historierne handlede tit om væsener som trolde, ellefolk og nisser, som man var sikker på fandtes. Man sagde om dem, at de levede på gårdene eller boede ude i naturen, altså meget tæt på bondegårdene. De boede under jorden, i bakkerne, i bjergene, i vandløbene og i skovene. En af disse fortællinger handler netop om, hvor alle disse mange forskellige væsener kom fra.

Engang, oppe i himlen, havde Gud kaldt på Eva, som var den første mor i verden! "Evaaaaaaaaa!", havde han råbt med sin mørke og dybe stemme! Eva var netop i gang med at vaske sine mange børn, så Guds tilråb var en smule forstyrrende. Eva havde 26 børn, så det var om at holde tungen lige i munden, når alle 26 børn skulle vaskes bag ørerne. Da Eva ikke kom med det samme, kaldte Gud igen på hende. Denne gang med en endnu dybere stemme: "Evaaaaaaaaaaaaaaaa, jeg vil gerne se dine børn, bring dem straks til mig."

Eva blev forskrækket, men syntes, at det var for pinligt at sende beskidte børn hen til Gud. Hun besluttede sig derfor for at gemme dem væk, der stadig var beskidte, og tog kun de nyvaskede børn med hen til Gud. Men fordi Gud så alt og vidste alt, spurgte han Eva: "Eva, er du sikker på, at dette her er alle dine børn?"

”Selvfølgelig, kære Gud, disse fine, rene og velopdragne børn er alle de børn, jeg har,” svarede Eva med en meget uskyldig stemme. Gud brød sig ikke om, når folk løj over for ham, og han svarede derfor: ”Eva, jeg ved, at du har skjult alle dine beskidte børn for mig. Fordi du har løjet for mig, skal det, du har skjult for mig, altid være skjult for menneskene på jorden.” Så tog Gud alle de beskidte børn og smed dem ud af himlen. Nogle gemte han i bjergene. Dem kaldte han for bjergfolk og trolde. Andre gemte han væk i skove og moser. De blev kaldt for ellefolk. Gud smed også nogle af børnene ned i havet. De blev til havmænd og havfruer. Og dem, der landede i åerne og søerne, blev til åmænd. De sidste børn blev til nisser og vætter, og dem gemte Gud på bondegårdene, i kirker og på skibe. Og sådan gik det til, mente menneskene, at trolde, nisser, hekse og andre overnaturlige væsener blevet skabt.

EN ANDEN FORTÆLLING SIGER:

Der var engang, hvor de mange mystiske væsener, man mente fandtes rundt omkring i naturen, ikke eksisterede. Til gengæld var der fyldt med engle i Himlen. De mange engle kunne hurtigt komme op at skændes. En dag blev Gud rigtigt irriteret på en flok engle, som hele tiden var uvenner. Han besluttede sig for at smide dem ud af himlen. Englene faldt ned på jorden, og her blev de til alle de mange forskellige væsener, som folk troede på i gamle dage. De, der faldt ned i åer og vandløb, blev til åmænd, de, der faldt i moser og skove, blev til ellefolk. De, der faldt i havene, blev havmænd og havfruer. De, der faldt ned på højene, blev til trolde, og de engle, der ramte gårdene, blev til nisser.

TROLDE

En trolld var ikke bare en trolld! I gamle dage troede man på, at der fandtes mange forskellige slags trolde. Der var trolde, som var grumme og farlige, men der fandtes også trolde, som var venlige og hjælpsomme over for mennesker. Der var trolde så store som kæmper. Nogle af dem var så store, at de var næsten lige så høje som bjergene, og nogle var så stærke, at de sagtens kunne bære ti heste bare på deres flade hånd. Andre trolde var ikke større end et stort barn. Kun få mennesker kunne dog fortælle, at de havde set en trolld.

Troldene havde det nemlig med at gemme sig for menneskene. De kom kun ud, når det var mørkt. Samtidig var de rigtig gode til at skjule sig, hvis der var mennesker i nærheden. Når man derfor var ude at gå en mørk aften, kunne man blive helt i tvivl, om det var en trold eller blot en gammel træstamme, man havde set. I farten kunne en stor sten på marken eller en busk, som vinden fik til at blafre i nattemørket, godt forveksles med en trold. Troldene gemte sig, fordi de var bange for menneskene, og selvom man måske forestiller sig, at trolde ikke var bange for noget som helst, var det slet ikke sådan, det var. For eksempel var trolde rigtig bange for kirkeklokker, præster og stålkors. Behandlede man en trold dårligt, kunne det dog gå grueligt galt. Var man til gengæld sød ved troldene, blev man ofte godt belønnet.

Man forestillede sig, at troldene så helt anderledes ud end menneskene. De havde lodden pels på det meste af kroppen, især på deres hænder og fødder. Troldene havde samtidig kun fire fingre på hver hånd og fire tæer på hver fod. I forhold til mennesker havde de usædvanligt store ører og næser, så de havde en rigtig god lugtesans. Trolde var ikke særligt kloge. Hvis man bare tænkte sig lidt om, kunne man sagtens narre en trold, og der findes mange gamle historier, der fortæller om, hvordan troldene blev narret.

Troldene levede af naturens spisekammer. De spiste bær, rødder, svampe, snegle og nogle gange steg lavet af et af skovens dyr. Nogle trolde spiste også frøer, regnorme og andet godt fra naturen. Troldene kunne også godt lide at spise den mad, som menneskene spiste. Dovne, som de var, gad de dog ikke at dyrke jorden. Så når de ville spise grød eller brød, stjal de gryn og korn fra menneskene.

En af de særlige ting ved trolde var, at de kunne leve i mange hundrede år. En anden var, at trolde havde magiske kræfter. De kunne nemlig trylle! Trolde kunne f.eks. gøre sig helt usynlige eller trylle sig om, sådan at de lignede et menneske til forveksling. Det eneste, de ikke kunne trylle væk, var deres hale. Halen var meget vigtig for trolden; det var nemlig her, dens styrke, følelser og forstand sad. Halen var også den, der kunne afsløre, om der var tale om en trolde eller ej.

TROLDEN PÅ HØSTARBEJDE

Der var engang en bondegård ved Randers i Jylland, hvor bondemanden havde utrolig travlt om sommeren. Her skulle kornet fra alle hans marker nemlig høstes. Langvejs fra kom der folk for at hjælpe ham med høsten. En af høstfolkene var en lille mand med krumbøjjet ryg. Selvom han ikke så ud af meget, skulle man ikke lade sig narre. Han var utrolig stærk, og når de andre karle havde læsset en vogn med hø, havde den lille mand læsset ti.

Bondemanden var meget glad for den lille mand og gav ham lov til at sove i den blødeste seng, med de bedste dyner. Han fik også den lækreste mad. Alle de andre karle og høstfolk måtte til gengæld nøjes med at sove ude i kostalden, hvor der lugtede af komøg, og de fik kun en kedelig skål grød til aftensmad. Derfor havde mange af karlene set sig sure på den lille mand. De var misundelige og syntes også, at der var noget mærkeligt ved ham. Nogle af dem påstod endda, at de havde set en hale stikke ud af hans bukser. De var derfor sikre på, at han måtte være en trolde.

En dag så den klogeste af karlene, at der lå tre ribben fra en død gris på møddingen. Det gav ham en god idé. Da de næste dag gik og arbejdede ude i marken, stod solen højt på himlen. Sveden drev af dem alle. Den snedige karl havde sørget for at holde sig tæt til den lille mand, og pludselig udbrød han: "Pyh, hvor er det dog varmt i dag, jeg tror hellere, at jeg må smide et af mine ribben." Den snedige karl havde nemlig gemt den døde gris' ribben inde under sin trøje. Han hev nu et af ribbene frem, sådan at det til forveksling lignede et af hans egne ribben. Den lille mand kiggede med store øjne på, hvad den snedige karl foretog sig. Så hev han fat under sin vest og han trak bare et af sine egne rigtige ribben ud. "Ha!", sagde den snedige karl. "Tænkte jeg ikke nok, at der var noget mystisk ved den lille mand."

En halv time efter sagde den snedige karl igen: "Pyyyhh, det var da helt utroligt, så varmt det er. Sveden løber jo af mig. Så er det jo godt, at jeg bare kan smide et ribben til." Aldrig så snart havde han sagt det, før han igen hev et af grisens ribben ud under sin vest. Den lille mand troede næsten ikke sine egne øje, ja, faktisk var øjnene næsten ved at trille ud af hovedet på ham. Alligevel hev han nu også endnu et af sine egne ribben ud. Da det var ved at blive aften, gentog den snedige karl samme trick for tredje gang. "Pyyh, godt vi snart er færdige. Aldrig har det været så varmt, mit tøj er jo helt gennemblødt af sved," sagde han, imens han hev grisens sidste ribben ud og åndede lettet op. "Ahh, det hjalp." Den lille mand gjorde igen det samme, men idet han hev sit sidste ribben ud, faldt han død om på jorden.

Den snedige karl var glad og lettet. Nu skulle de ikke længere konkurrere med en trold. For en trold var lige, hvad den lille mand var. Kun en trold er nemlig så dum og så stærk, at den kan finde på at hive sine egne ribben ud!

BARSELSKONEN

Engang trådte der en trolld ind i stuen hos en gammel kone, der boede på en gård. Trolden var forpustet, fordi den havde løbet meget stærkt for at nå frem til gården. "Du må hjælpe mig, min troldekone er ved at føde, og jeg er ikke til meget hjælp," stønnede trolden forpustet. Konen ville sådan set gerne hjælpe, men hun var også ret bange og nervøs for at gå med trolden. Hun havde hørt historier om, hvordan troldene boede inde i høje, og hun var bange for, at hun aldrig ville slippe ud igen. Hun turde dog heller ikke sige nej til trolden og gik derfor modvilligt med.

Trolden tog nu konen med laaaangt ind i skoven. Så langt ind, at hun slet ikke anede, hvor hun var. Da de nåede til en kæmpemæssig bakke, stoppede trolden op. Med et begyndte bakken at åbne sig. Trolden tog den gamle kone op på sin hånd og bar hende forsigtigt indenfor. Konen troede ikke sine egne øjne. Rundt omkring i højen lå der store bunker af guld, der funkede og blinkede. Hun fik dog hurtigt andet at tænke på, for ovre i sengen lå troldekonen og stønnede og prusted. Det var ikke første gang, at den gamle kone skulle hjælpe et barn til verden. Hun gjorde derfor alle de rigtige ting, og efter kort tid havde troldekonen født et lille troldebarn.

Trolden var meget glad og taknemmelig. Den fulgte den gamle kone hjem. Inden han sagde farvel, gav han hende en stor sæk som tak for hjælpen. Da konen kom inden for døren, faldt hun træt og lettet om i en stol. Hun var glad over, at hun var sluppet levende ud af troldehøjen. Så kom hun i tanke om sækken. Hun tog den hen til sig og kiggede ned i den. Til hendes store overraskelse indeholdt den kun en bunke gammelt hør! "Hvad skal jeg dog med en gammel bunke tørt hør?", tænkte hun. Utilfreds tænkte hun på alt det guld og alle de rigdomme, der havde gemt sig i troldehøjen. Det mindste, trolden kunne have gjort, var da at give hende noget af gullet som tak for hjælpen. Så faldt hun i søvn af bare træthed lige midt på stolen.

Da hun vågnede tidligt næste morgen, stod hendes mand og så ned på hende. "Hvorfor står der en gammel sæk hør i vores stue?", spurgte han forundret. Den gamle kone gned sig i øjnene og sagde at den havde hun fået af en trolde, fordi hun havde hjulpet troldekonen med at føde. Konen rejste sig og gik hen til sækken. Hun tog sækken. I det mindste kunne dyrene ude i stalden få høet at varme sig lidt på, tænkte hun. Men idet hun løftede sækken, var den pludselig blevet meget tungere. Hun kunne også høre, at der var noget i den, der klirrede. Hun satte sækken på jorden igen, og da hun åbnede den, blev hun mødt af et vidunderligt syn. For i løbet af natten var al høet i sækken blevet lavet om til guldmønter.

AKTIVITETER

TROLDEMAD

Nogle mennesker troede, at trolde spiste mennesker, men sådan var det slet ikke. Trolde spiste faktisk mange af de samme ting som menneskene. De spiste dejlige ting som grød, kartofler, svampe og flæsk. Men trolde elskede dog også at spise mus og frøer! I kan jo prøve at lave troldens livret. Hvad med en lækker musesuppe med kartofler eller en dejlig frøpaté med svampe, mmmhh!!!!

EN HEMMELIG TROLDEVEN

Hvis I havde en usynlig troldeven, hvordan ville han så se ud? Hvad ville være hans livret, hvor ville han bo, og hvad for noget tøj ville han have på? Prøv engang at fortælle om jeres hemmelige troldeven.

LAV EN TROLDEHALE

Trolde havde magiske kræfter og kunne trylle. De kunne faktisk trylle sig selv om, så de kom til at ligne menneskene. Det eneste, de ikke kunne trylle væk, var deres hale, for det var her, al deres følelse, styrke og forstand sad. Halerne svingede efter dem, når de gik, og kunne se meget forskellige ud. Prøv engang at se, om I kan lave jeres egen troldehale. Den kan laves af pap, stof, papmache eller papir.

FIND TROLDESKATTEN

Selvom trolde måske ikke var de klogeste i verden, var de tit meget, meget rige. Derfor ville menneskene utroligt gerne vide, hvor trolde gemte deres skatte.

Men troldene havde tit gemt deres skat så godt, at de var næsten umulige at finde. Den eneste chance, man havde for at finde en trolds skat, var, hvis man fandt troldens magiske hat. Når man så tog hatten på, kunne man være heldig, at et billede af skatten viste sig. Prøv engang at se, om I kan lave en troldehat, og om der gemmer sig en skat inde i den. Eller gem en skat et sted, og lad de andre lede efter den. God skattejagt!

FIND TROLDETRÆER OG TROLDESTEN

Gå en tur i naturen, og kig godt på de træer og store sten, I kommer forbi. Er der nogle af dem, der ligner trolde?

TROLDELEGE

Prøv at lege nogle meget gamle troldelege, som børnene på landet legede for 150 år siden. Legene foregår sådan her:

- 01.** Der er én, der er trold (der kan også være flere). Trolden løber efter de andre, og når den fanger en, siger den "Trold". Trolden fører nu den fangne hen til det sted, som man i legen har udpeget til at være "troldehøjen". Her skal den fangne stå, indtil der kommer en og rører ved den og siger "Fri". Men det er slet ikke så let at befri fangerne, da Trolden selvfølgelig sørger for at passe på, at ingen kommer for tæt på. Alle, som bliver rørt af trolden, bliver fanger og bliver ført hen til troldehøjen.
- 02.** Legen Ståtrold: Alle de legende løber imellem hinanden på legepladsen. En er udpeget som trold og kan kendes ved, at vedkommende har en hat på, eller kasketskyggen i nakken. Når trolden fanger én, siger han "Stå", og det skal han gøre ved alle dem, han kan nå at røre ved. Her skal de stå, indtil en af de fri kommer og kravler imellem deres ben for at befri dem. Når man er blevet fanget tre gange af trolden, går man ud af legen. Når trolden har fanget alle, der stadig er med i legen, bliver en ny trold udpeget.

03. Der afmærkes en rund plet jord, hvor bjergmanden eller trolden skal have sin bopæl. Der skal være indgang i den ene side. Et af børnene skal være bjergmanden, som skal passe godt på sine ærter. De andre børn sætter sig nu på hug ude omkring bjergmandens bolig, mens de hele tiden siger: "Jeg plukker, jeg plukker, jeg plukker i bjergmandens ærter." Bjergmanden løber nu ud af sin bolig, og så snart han nærmer sig, løber de fra ham og sætter sig på hug et andet sted, hvor der foreløbig ingen fare er. Dem, som bjergmanden får fat i, tilhører ham, og han skal forsøge at fange alle børnene. Den, som først er blevet fanget, skal være bjergmand næste gang.
04. Nogle børn bliver udpeget til trolde eller bjergmænd. De skal skjule sig et eller andet sted. De andre børn går omkring og synger: "Bjergmand, Bjergmand but, er du herinde, så skal du herut." Når de kommer i nærheden af bjergmændenes hemmelige gemmested, styrter bjergmændene ud og fanger så mange som muligt, som så også bliver bjergmænd.

HEKSE

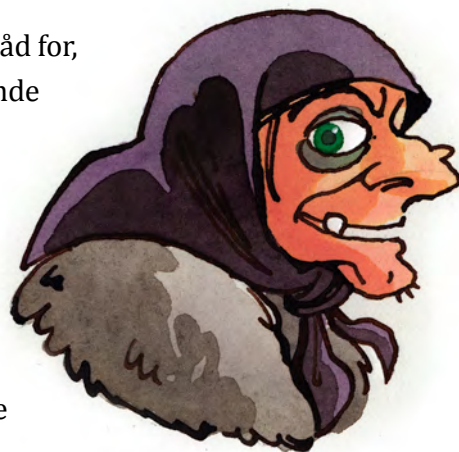
I gamle dage troede man, at hekse var kvinder, der lavede trolddom. Det var der ikke mange mennesker, der brød sig om. I gamle dage forestillede man sig, at hekse gjorde onde ting og bragte ulykke med sig.

Gamle fortællinger handler tit om, hvordan hekse prøvede at genere menneskene, og om, hvordan de lavede ulykker eller sørgede for, at menneskene ikke kunne passe deres arbejde. Nogle sagde, at det var heksene, der var skyld i, at dyrene blev syge, at fiskerne ikke kunne fange fisk, eller at køernes mælk blev sur. De kunne også være skyld i, at mennesker blev syge. Den dag i dag er der nogle, som kalder ondt i ryggen for hekseskud. Det kommer af, at man i gamle dage forestillede sig, at det var en heks, der havde sørget for, at man fik ondt i ryggen.

I gamle dage sagde man, at hekse kunne flyve. Man forestillede sig, at de fløj på koste helt til Troms i Norge eller Bloksbjerg i Tyskland for at mødes med andre hekse. Det var svært at vide, hvornår man mødte en heks. Hekse havde nemlig en særlig evne til at forvandle sig. Nogle gange forvandlede de sig til helt almindelige mennesker. Andre gange tryllede de sig om til dyr. Det kunne være til harer, skrubbudser eller katte. Hekse var meget glade for katte. Man troede dog også, at det var let at opdage, om et dyr i virkeligheden var en fortryllet heks. Havde en heks f.eks. tryllet sig om til en hare, kunne man kende den på, at den kun havde tre ben og en meget pjusket pels. Særligt var det også, at en sådan hare ikke kunne skydes med en almindelig kugle, men kun med en kugle lavet af rent sølv.

Der fandtes heldigvis også snedige råd for, hvordan man kunne afsløre, om en kvinde var en heks. Lagde man f.eks. halmstrå over kors uden for døren, kunne man være sikker på, at hekse ikke ville gå ind. Mødte man en dag en gammel kone på vejen, som måske lignede en heks, skulle man bare skynde sig at sige "goddag". Gjorde man det, kunne der ikke ske en noget ondt, selvom den gamle kone måske var en heks.

REJSEN TIL TROM KIRKE

Engang for længe, længe siden var der en ung fyr, der ikke kunne finde noget arbejde. En dag gik han ind til en gammel kone, der boede alene på en gård i det nordlige Jylland. Konen var gammel og krumrygget, og hun havde svært ved at klare alting selv. Hun ville derfor mægtig gerne have noget hjælp. Folk i området advarede dog den unge mand om at søge arbejde der. De mente, at der hvilede en forbandelse over både gården og den gamle kone. Det tog den unge fyr nu ikke så tungt, og så fik han arbejde hos den gamle krumryggede kone.

Det første stykke tid på gården gik alting godt. Konen gav ham masser af lækker mad og et dejligt varmt sted at sove. Efter et stykke tid var der alligevel noget galt. Når den unge mand vågnede op om morgenen, havde han forfærdelig ondt i både nakke, kæbe og tænder. Der var også noget mærkeligt ved hans hænder og fødder. I løbet af natten var de svulmet op til dobbelt størrelse, så han ikke engang kunne få sine træsko på.

Den unge fyr tænkte bekymret på, om folk måske havde haft ret. Måske hvilede der virkelig en forbandelse over gården og den gamle krumryggede kone. Den unge mand gik derfor hen til en klog kone for at spørge hende til råds. Den kloge kone mente, at den gamle krumryggede kone i virkeligheden var en heks, der hver nat tryllede den unge fyr om til en hest, som hun kunne ride af sted på. Det forklarede, hvorfor han havde ondt i nakke, kæbe og tænder. Hver nat tvang troldkonen ham til at have seletøj på, og hans fødder og hænder var opsvulmede, fordi hun hver nat bankede hestesko på dem. Den kloge kone gav den unge fyr en magisk salve, som hun bad ham om at smøre på hovedbunden næste nat, inden han lagde sig til at sove.

Da det blev aften, gjorde han, som den kloge kone havde sagt. Han smurte den magiske salve oven på sit hoved og lagde sig til at sove. Da han vågnede, var det midt om natten, og han kunne ikke tro sine egne øjne. Han befandt sig ved Troms Kirke, som lå helt oppe i Norge. Troms Kirke var kendt som det sted, hvor hekse fløj hen for at møde selveste fanden. Det eneste, den unge fyr kunne huske, var, at det havde kløet så forfærdeligt i hans hovedbund, hvor han havde smurt salven på. Idet han kløede sig i hovedbunden, faldt seletøjet af, og fortryllelsen blev ophævet.

Lidt oppe af bjerget kunne han se en farlig masse troldkvinder og hekse stå og danse rundt om et bål, imens de råbte og skreg. Nogle af dem fløj sågar rundt på koste. Da heksen igen var på vej ned imod ham, vinkede han, og da hun var tæt nok på ham, løb han hen imod hende, så hurtigt han overhovedet kunne. Han kastede seletøjet over heksens hoved, og med ét blev heksen forvandlet til en hest. Den unge mand satte sig op på hesten, jog sine træsko ind i siden på den, og op fløj de. Hen over skyerne gik det, imens regnen piskede mod hans kinder. Han styrede hesten fint, selvom den klagede og skabte sig. Til sidst sank de ned under skyerne, og den unge fyr kunne skimte gården nede i det fjerne. Da de var landet ved gården, tog den unge fyr seletøjet af heksen. Fortryllelsen blev ophævet, og heksen stod nu foran ham, mild og god. Hun var fuldstændig gennemblødt af al regnen og vidste godt, at det ikke nyttede noget at gøre modstand. Den unge fyr gravede derfor det magiske seletøj dybt ned i jorden, på et hemmeligt sted hvor ingen nogensinde kunne finde det. Fra den dag af havde den unge fyr aldrig problemer med den gamle krumryggede heks!

HAREN

Der var engang en mand, der arbejdede som hyrde på en gård i Jylland. En dag han var ude med sin flok, så han en hare, som lå ude på marken. Da haren opdagede hyrden, kom den helt hen til ham. Han var så tæt på den, at han let kunne slå den med sin kølle. En haresteg ville ikke være dårligt at komme hjem med, tænkte hyrden. Han tog sin kølle, men idet han skulle til at slå haren, skete der noget meget mærkeligt. I stedet for at ramme haren fløj køllen lige op i hovedet på hyrden selv. Den slog ham så hårdt, at han faldt bagover. Bagefter var den forslåede hyrde overbevist om, at det ikke havde været nogen almindelig hare, men i stedet en heks, der havde forvandlet sig til en hare.

DEN FORHEKSEDE RULLEPØLSE

På en bondegård fandt man engang en hel rullepølse på gårdspladsen. Folkene på gården undrede sig meget over, hvor rullepølsen var kommet fra. De syntes også, at den så lidt mærkelig ud. En af karlene besluttede sig for at undersøge rullepølsen nærmere. Først bankede han lidt på den med en hammer. Så tog han en økse, men uanset hvad han gjorde, gik rullepølsen ikke i stykker. Den kloge gårdmand foreslog nu, at de skulle holde rullepølsen hen over noget ild. Måske kunne det hjælpe dem med at finde ud af, hvad den mærkelige rullepølse var lavet af. Og ganske rigtigt. Da pølsen havde ristet over ilden et stykke tid, gik den i to stykker. Nu kan det nok være, at folkene på gården gjorde store øjne. Rullepølsen var fyldt med de mærkeligste ting. Den var stoppet med alle slags fugletæer, hestehove, hår fra dyr, fjer fra fugle, en enkelt tudse og meget andet godt. Folkene blev enige om, at det måtte være en heks, der havde lagt den mærkelige rullepølse på gårdspladsen for at gøre folkene på gården ondt. Heldigvis lykkedes heksens plan ikke, for da rullepølsen blev pillet fra hinanden, kunne den ikke længere gøre nogen skade.

AKTIVITETER

EN GOD HEKSEBRYG

Hekse kunne finde på at putte alt muligt forskelligt i deres heksebryg. F.eks. hestehår, et lår fra en frø, fiskeskæl eller en rottes knurhår. De brugte også alle mulige slags forskellige urter og planter, f.eks. brændenælde, tidsler og mælkebøtter.

Heksene kunne finde på at bruge heksebryggen, når de skulle forvandle sig til mennesker, og hvis det var en helt bestemt person, man skulle forvandle sig til, så skulle man bruge lidt af lige præcis den persons hår. Hvis heksene til gengæld ville forvandle sig til en hare, som i sagnet om Haren, skulle de bruge lidt pelshår fra en hare i deres bryg.

Hvad ville I putte i af ingredienser, hvis I skulle lave en heksebryg? I kan bare snakke om, hvad I ville putte i, men I kan også prøve at gå ud i skoven eller på legepladsen og se, hvad I kan finde af planter, urter og særlige jordarter, som man kan lege, at man laver en heksebryg af.

EN HEKSEKOST

Hvordan ser heksens kost ud? Er den lavet af noget særligt træ? Nogle hekse påstod, at hvis kosten var lavet af egetræ, kunne den flyve særlig stærkt, men hvis den i stedet var lavet af grantræ, var den mere stabil og gik ikke så let i stykker.

Hekse havde også forskellige meninger om, hvilket materiale kostens børster skulle laves af. Nogle sagde, at hårene fra en hests tykke manke gav god balance, imens andre mente, at knurhår fra en mus var særligt gode, når det regnede. Prøv at tegne jeres egen kost, eller snak om, hvordan den sejeste og smarteste kost skulle bygges.

HEKSELEGEN

Prøv at lege denne hekseleg, som jyske børn legede for 150 år siden.

Der er én, der er heks, og den har sin bolig ved den ene ende af legepladsen, mens de andre børn er ved den anden ende. Børnene bevæger sig nu op mod heksens bolig, og når de er kommet tæt nok på, løber hun efter dem. Når hun rører én, siger hun "Heks". Så må den, der er blevet rørt, følge med tilbage til heksens bolig. De andre børn løber tilbage til deres egen bolig, hvor heksen ikke kan nå dem. Herefter begynder de igen at nærme sig heksens bolig for at befri deres kammerat. Dette kan ske ved, at de rører ved kammeraten og siger "Fri". Herefter må heksen gå tilbage til sin bolig, inden hun igen må løbe ud og fange nye børn.

NISSER

I gamle dage troede man, at de fleste nisser boede på bondegårdene. Derfor kaldte man dem også gårdboerne, hvilket betyder "dem, der boede på gårdene".

Gårdboerne eller nisserne var rigtige dyrevenner. De boede for de meste ude i staldene sammen med dyrene og hjalp gerne til, når dyrene skulle fodres eller strigles. Der fandtes dog også andre slags nisser. Kirkenisserne boede i kirker, og skibsnisser tog på langfart med de store sejlskibe, der hentede krydderier, sukker og silke fra verdens fjerne egne. Skibsnissen var god at have på skibet, fordi den beskyttede imod lumske havmænd og havuhyrer. Skibsnissen stod derfor kaptajnen meget nær. Den fik lov til at spise sammen med kaptajnen og kunne også give ham gode råd til, hvordan han skulle sejle.

Nisser var små væsener. Man mente, at en voksen nisse var på størrelse med et stort barn. Ud over at nisser var mindre og havde mere spidse ører, lignede de bondemanden til forveksling. Ja, nissen gik ligefrem i præcis det samme tøj som bondemanden: En grå bluse, et grå par busker og en rød hue. Det var især den røde hue, der gjorde det let at genkende nissen.

Det særlige ved nisser var, at de havde magiske kræfter og kunne gøre sig usynlige. Nisser kunne gøre de frygteligste ting, hvis de blev sure. Derfor var det vigtigt at holde sig gode venner med nissen på gården. Hvis man gjorde det, var nissen ofte god og hjalp med forskellige ting. Hvis man til gengæld drillede den og ikke behandlede den ordenligt, kunne det gå frygtelig galt. De fleste nisser havde et frygteligt temperament og kunne blive meget hidsige. Så hidsige at de blev lige så røde i hovedet som deres hue. Man havde derfor et rim i gamle dage, der kunne hjælpe én med at huske på, at man altid skulle holde sig gode venner med nissen:

*Med nissen skal man være venner
Gi den grød og varme nætter
Hvis nissen ser dig som en fjende
Vil det aldrig få en ende*

NISSEN FLYTTER MED

Engang var der en bondemand, der ikke behandlede sine dyr ordenligt. Det var nissen blevet rigtig sur over, og derfor gik det frygtelig dårligt for bondemanden. Hans hø blev muggent, og når han malkede sine køer, kom der ikke noget mælk. Selvom bondemanden prøvede at blive gode venner med nissen ved at stille grød ud, hjalp det ingenting. Til sidst var bondemanden blevet så fattig og så træt af nissen, at han besluttede sig for at flytte fra gården og starte på en frisk et andet sted.

Dagen kom, og bondemanden fyldte sin hestevogn op med alt, hvad han ejede. Selvom han syntes, at det var træls at skulle flytte, var han lettet over, at han endelig ville slippe af med nissen. Men da han vendte hovedet for at kigge efter gården en sidste gang, så han til sin store skræk og rædsel nissens hoved og lumske smil. Nissen sad nemlig midt på vognen, og sådan gik det for bondemanden, at lige meget hvor han flyttede hen, ja så flyttede nissen bare med.

NISSENS GRØD

Grød var det, man gav nissen som belønning for alle de ting, den hjalp til med på gården. Det var en slags nisseløn. Derfor skulle man altid huske at stille en skål risengrød med smørklat i midten ud til nissen. Hvis man glemte det, blev nissen rasende.

Engang på en gård ved Århus boede der en nisse, der hed Niels. Bondemanden vidste godt, at han skulle behandle Niels ordenligt, så han gav altid sine tjenestefolk streng besked på, at de skulle huske at sætte en skål grød med smørklat ud til Niels hver aften, så han ikke blev sur og vred. Det var tjenestepigen Karen, der skulle sørge for grøden, men Karen kunne godt lide at drille Niels. Hun syntes, at det var så sjovt, fordi han havde et hidsigt temperament. Engang havde hun set ham blive så rød og blå i hovedet af arrigskab, at han havde været lige ved at springe i luften. Så en dag besluttede hun sig for at drille Niels. Hun gemte smørklatten i bunden af skålen med grød, så Niels slet ikke kunne få øje på den.

Da Niels kom ned for at spise sin grød og så, at der ikke var nogen smørklat, blev han så arrig, at han straks gik ned i kostalden, fandt bondemandens bedste, største og stærkeste ko og brækkede halsen over på den. "Hrmf," sagde Niels fornærmet. "Så kan bondemanden lære, at han skal huske at lave min grød ordenligt." Han gik arrigt i gang med at spise sin grød, men da han var nået ned til bunden af skålen, opdagede han smørklatten! Så kan det nok være, at Niels fik røde ører. Han besluttede sig for at skaffe bondemanden en ny ko.

Heldigvis var Niels en snedig og klog nisse. Han tog den døde ko på ryggen og travede hele vejen over til nabogården, hvor der boede en nisse ved navn Rumletop. Niels var godt og grundigt træt af Rumletop, så det passede ham helt fint at stjæle en af kørerne fra hans gård. Da Niels kom frem til nabogården med den døde ko på ryggen, var han træt og tørstig. Det var helt mørkt, og Niels vidste godt, at han skulle være forsigtig, så Rumletop ikke vågnede. Han listede ind i kostalden, hvor Rumletop lå og snorkede i vandtruget. Han fortsatte hen til nabogårdens største, bedste og stærkeste ko. Han løsnede dens tøjler og bandt i stedet den døde ko fast. De to køer lignede jo hinanden på en prik, tænkte Niels og smilede, imens han sneg sig af sted med nabogårdens ko. Rumletop snorkede bare videre.

Ingen fandt nogensinde ud af, at nissen Niels i ly af mørket havde forbyttet den levende og den døde ko, og nogle sagde, at Niels havde lavet sit eget lille rim over historien. Det lyder sådan her:

*Hvor er jeg bare klog og go
for jeg stjal Rumletops ko.
Nu er Rumletop sur og tvær
og falder over sine egne tæer.*

UENIGHED IMELLEM NISSER

Det var almindeligt kendt og meget almindeligt, at nisser stjal hø fra andre gårde og gav det til bondemanden på den gård, hvor de selv boede. Problemet var bare, at eftersom alle gårde havde hver deres nisse, blev nisserne uvenner, og så skete det af og til, at nisserne kom op at slås. Det handler denne historie om:

Ved byen Studeby i Jylland lå der engang to nabogårde med hver deres nisse. De to nisser hed Lars og Niels og var begge nogle forfærdelige drillenisser. Hver gang de var sammen, drillede de hinanden, og så endte det galt, og de røg i totterne på hinanden. Lars var den stærkeste af de to, men til gengæld var Niels den klogeste.

Det sidste stykke tid var det lykkedes Lars at stjæle en masse sække med hør fra Niels' gård, og det var Niels mildt sagt rigtig, rigtig træt af. Heldigvis var Niels jo meget snedig og klog, og han havde en plan. Planen var at give nissen Lars en lærestreg, næste gang han besluttede sig for at stjæle hør. Nissen Niels overtalte derfor en af karlene på sin egen gård til at gemme sig nede i en af sækkene med hør sammen med en æske tændstikker. Når Lars så kom for at stjæle høssækkene, skulle karlen sætte ild til høet, klippe hul i sækken og skynde sig væk, så hurtigt han kunne.

Som Niels havde forudset, listede Lars sig ganske rigtigt ind på gårdspladsen næste nat. Lars tog rask ti sække på ryggen, han var jo meget stærk, skal I huske, og fordi nisser er magiske væsener med mange kræfter, var det ikke noget problem for Lars at bære alle ti sække på nakken (også selvom den ene var ekstra tung, fordi der gemte sig en voksen mand inde i den). Lars gnæggede af glæde, da han sneg sig væk fra gårdspladsen med de ti sække over skulderen. Da Lars var nået halvvejs over mod den anden gård, tænkte karlen, at nu var det tid til at give nissen Lars en overraskelse. Han tændte en tændstik, satte ild til høet inde i sækken, klippede hul og skyndte sig ud. Nissen Lars kunne pludselig mærke, at det blev meget varmt ved bagdelen. Heldigvis lå der en lille sø, lige der hvor han stod. Han tog to lange skridt og hoppede ned i søen. Her fik han kølet sin bagdel af og slukket ildebranden. Den brændende bagdel gav samtidig Lars en ordentlig lærestreg. Efter den dag stjal han aldrig mere hør fra Niels' gård.

AKTIVITETER

STIL GRØD UD TIL NISSEN

Bor der mon en nisse i jeres børnehave? Det behøver ikke være jul, for at man stiller grød op til nissen. Prøv at se, hvad der sker, hvis I gør det.

DRILLENISSEN

Nogle nisser elsker at drille. Har I mon en drillenisse, der bor nede i jeres børnehave? Nogle drillenisser kan finde på at binde snørebåndene sammen på jeres sko, og hvis I har risengrød med på madpakken, kan de nok ikke holde fingrene for sig selv, så pas på drillenisserne. Lav eventuelt en liste over alle de sjove nissedrillerier, en nisse i børnehaven kunne lave.

NISSENS FODSPOR

Nisser kunne gøre sig usynlige. Så var det svært at se dem. Men om vinteren, når der lå sne, kunne man se nissens fodspor. Eller hvis der var meget mudder (som der tit er ude på landet), kunne man også se nissens fodspor. I kan jo prøve at gå på jagt efter nissefodspor og se, hvor nisserne gemmer sig.

NISSERIM

Nisser var vilde med at lave rim og remser om sig selv, for sådan kunne menneske huske, hvem de var (ligesom nissen Niels). Prøv at lave jeres eget lille vers eller remse om en nisse. I kan jo starte med at give den et navn.

EN GAMMEL NISSELEG

For 150 år siden legede børn i København en leg, som hed "Nissen er en kunstig mand". Se, om I også kan. Legen foregår sådan her: Alle stiller sig i en rundkreds, og indtil børnene har lært legen, er det en voksen, der taler og fortæller, hvad børnene skal gøre. Man siger sådan her:

Nissen er en kunstig mand, 10 kunster kunne han:

- 01.** Han kunne neje og bukke
(alle børn i kredsen nejer og bukker)
- 02.** Han kunne fugle plukke
(børnene lægger sig ned på knæ og leger, at de plukker fjerene af en fugl)
- 03.** Han kunne glatte vare
(børnene stryger hænderne mod hinanden)
- 04.** Han kunne skyde hare
(lader, som om man skyder noget)
- 05.** Han kunne skyde fugl på kvist
(lader, som om man skyder noget i luften)
- 06.** Han kunne stå på ét ben
(man står på ét ben)
- 07.** Han kunne stå på dem begge to
(man står på begge ben)
- 08.** Han kunne ligge på det ene knæ
(børnene går ned på ét knæ)
- 09.** Han kunne ligge på dem begge to
(man lægger sig på begge knæ)
- 10.** Han kunne nape næser af
(man prøver at få fat i hinandens næser)

ELLEFOLK

Ellefolk levede i skove og moser. Ligesom menneskene boede de i familier. Der fandtes både ellepiger og -koner, ellebørn og endda en ellekonge.

Ellemanden var en gammel mand, men man kunne kende ham på, at han altid havde en hvid hat på hovedet. Hvis man så en ellemand tage bad i mosen, imens det var fuldmåne, skulle man passe på ikke at komme for tæt på. Så ville ellemanden nemlig puste og pruste en giftig vind, som kunne gøre en syg og dårlig.

Ellekonerne var som unge meget smukke. De havde langt lyst hår, krystalblå øjne og bar hvide, funkende kjoler. Ellefolket lignede mennesker til forveksling. Den eneste måde, man faktisk kunne kende forskel på mennesker og ellefolk på, var, hvis man så dem bagfra. Man kunne nemlig altid kende ellefolk på, at de havde hul i ryggen.

Ellefolk var meget renlige. De kunne ofte ses i færd med at vaske tøj i skovsøer eller moser. Ellefolk havde tæt kontakt med menneskene, som de ofte hjalp. De kunne finde på at besøge dem på gårdene og synge de dejligste sange for dem. Men menneskene skulle passe godt på, for man kunne aldrig stole på ellefolket. Ellefolk kunne nemlig også være nogle farlige væsener, som menneskene kunne være bange for og vidste, at de skulle passe på.

Man vidste, at ellefolk havde magiske kræfter, og at de så let som ingenting kunne fortrylle en, sådan at man slet ikke var sig selv mere. De kunne også finde på at lokke unge piger og mænd med til deres dans og danse dem til døde. Eller de kunne fange mennesker med deres trolddom, så de endte med at blive elleskudte eller ellevilde. Det betød, at de blev helt skøre og slet ikke lignede sig selv.

Ellefolket kunne også finde på at sjæle, og en af de ting, de stjal, var små menneskebørn. Det lærte menneskene at passe godt på og holde øje med deres børn.

I dag ved vi, at historierne om ellefolket f.eks. blev brugt som advarsel til at holde folk væk fra moser og andre farlige områder, men vi har vel ikke svært ved at forestille os, hvordan en tyk tåge over en mose kan ligne en flok af ellefolk til forveksling.

DEN MAGISKE ELLEBRYG

Engang en sen aften var en ung hyrdedreng på vej hjem til sin gård med sine køer. Det var fuldmåne, og månen skinnede og lyste vejen op. Pludselig kunne han se tre kvinder komme imod ham i det fjerne. De så utroligt smukke ud, som de kom svævende i månelysset, deres lange hvide kjoler blafrede efter dem, og deres lange lyse hår dansede omkring dem. Hyrdedrengen havde godt hørt historier om, hvordan ellekvinder kunne fortrylle en. Han vidste, at han skulle passe godt på. Da de tre kvinder kom tættere på ham, formede de en ring omkring ham, imens de begyndte at danse og synge så smukt. Den ene af kvinderne tog et bæger frem. Det glinsede i månelysset og var lavet af guld og diamanter. Hun spurgte, om drengen ikke var tørstig, og selvom han havde lært, at han ikke måtte modtage noget fra ellefolk, kunne han ikke modstå og drak af bægeret.

I tre dage og tre nætter var han væk. Hans forældre var ude af sig selv og meget kede af det. Den fjerde morgen kom sønnen hjem igen, men han lignede slet ikke sig selv. Han sagde ikke et ord og stirrede bare tomt ud i luften. Hans mor stillede alt det lækreste mad frem til ham, men intet hjalp. Han var stadig helt fortryllet og ikke til at komme i kontakt med. Til sidst gik han ind og sov i tre dage og tre nætter, præcis lige så lang tid som

han havde været ude ved ellefolket. Imens gik hans mor hen til den kloge kone og spurgte, om hun ikke kunne hjælpe hendes søn. Det kunne den kloge kone heldigvis godt. Hun gav moren en særlig plante, som hun havde plukket Sankt Hans nat, og fortalte, at den skulle hun lave en drik af. Når sønnen vågnede, skulle moren sørge for, at sønnen drak det med det samme, så skulle fortryllelsen nok forsvinde, mente den kloge kone. Moren gjorde, som den kloge kone havde sagt, og ventede ved sønnens seng. Da han vågnede på tredjedagen, drak han sin mors drik, og ganske som den kloge kone havde sagt, så forsvandt fortryllelsen. Moren var lykkelig for at have fået sin søn tilbage, og fra den dag af passede hyrdedrengen godt på ikke at lade sig lokke af ellefolket igen.

ELLEDANSEN

Ellefolkets yndlingsbeskæftigelse var at synge og danse. Hvis man pludselig kunne høre musik, men ikke vidste, hvor det kom fra, skulle man være på vagt. Det betød som regel, at ellefolket var lige i nærheden. Når moserne dampede og boblede, sagde man, at ellepigerne dansede ud. At danse med ellefolket var meget farligt, for man kunne ikke selv bestemme, hvornår man ikke ville være med mere, og der var sagn, der fortalte, at ellekonerne og pigerne havde danset flere folk til døde.

Engang tæt på Jægerspris skov var en ung pige og hendes far i gang med at høste høet på marken. De blev trætte og lagde sig på marken for at tage et lille hvil. Lige da de var ved at falde i søvn, kunne de pludselig høre den smukkeste musik ovre fra mosen. Da de kiggede derover, kom en hel flok unge smukke kvinder dansende imod dem. Datteren rejste sig op for at gå dem i møde og danse med dem. Hendes far tog hende dog hårdt i armen og tvang hende til at lægge sig ned igen med hovedet ned i jorden. Imens gentog han den samme remse: "Vis jer blot for os ellekvinder, så skal vi se, hvad I i virkeligheden er." Kvinderne

blev sure og vendte modvilligt ryggen til. Forsigtigt kiggede pigen op fra jorden, og der mødte hende et hæsligt syn. De smukke kvinder havde vendt sig, så deres ryg kom til syne. Men i stedet for en ryg var der bare et tomt hul. Pigen gispede ved synet. Faren beroligede hende og fortalte, at det var ellekvinder, men at de ikke kunne gøre hende noget, så længe han gentog den samme remse. Og sådan forsvandt både musikken, de smukke kvinder og den storm, ellekvinderne havde ført med sig.

En anden ung pige var endnu tættere på at komme galt af sted; det foregik bare oppe ved Skanderborg. En sen aften havde det været et værre uvejr, og den unge pige var gået ud alene for at hjælpe fårene i ly, der stod ude på marken. Hun fik dem gennet hen imod skoven, helt tæt på mosen.

Den unge pige kom ikke tilbage til gården før den næste morgen, hvor hun gik direkte ind i sin seng. Hun fik ikke lov til at sove længe, for tjenestepigen kaldte på hende og sagde, at hun skulle komme ud og hjælpe med at malke køerne. Da den unge pige kom ud, viste det sig, at hun havde mistet sin stemme. Hun var blevet stum og kunne ikke sige et ord. Folkene på gården blev bekymrede og tog hende med hen til den kloge mand i nabobyen. Han fortalte dem, at hun havde mistet stemmen fordi hun havde danset med ellefolket hele natten. For at give hende stemmen tilbage skulle de føre hende tilbage til det sted, hvor hun var kommet fra. Hun skulle have en stærk karl på hver sin side, og så skulle hun selv sidde i midten på et kosteskaf. Når de kom så langt ind i skoven, at hun kunne se ellefolket, så skulle de føre den unge pige tilbage igen. Inden den kloge mand sendte dem ud i skoven, åbnede han den unges piges mund og lagde en sølv mønt ind på hendes tunge.

De gik og gik, skoven blev tættere, og de to stærke karle blev efterhånden en smule nervøse ved det hele. De vidste ikke, hvor de var henne. Pludselig råbte den unge pige: "Der er de; prøv at se dem; se, hvor smukt de danser." Pigen prøvede at vride sig løs, hun ville tilbage og danse med ellefolket. De to unge karle var heldigvis stærke, og de holdt godt fast i hende. De slæbte hende hele vejen hjem, selvom hun klagede og skabte sig. Til sidst tryglede hun dem, om de ikke nok ville slippe hende. Hun ville bare så gerne tilbage til ellefolket og danse. Det var meget bedre end livet på gården. Men de to stærke karle gav sig ikke, og til sidst havde de fået hende hele vejen tilbage til gården. Forbandelsen hvilede ikke længere over den unge pige, og pludselig kunne hun huske alt, hvad der var sket, den nat hun havde danset med ellefolket. Hun fortalte om den lystighed og varme, hun havde oplevet sammen med ellefolket, om den lækre mad, hun havde spist, og om alle de skatte, der havde gemt sig nede i mosen. Selvom forbandelsen var ophævet, blev hun aldrig helt sig selv igen, og hun snakkede meget om den tid, hun havde haft sammen med ellefolket.

AKTIVITETER

ELLEDRIK

Prøv at lave en elledrik, der smager så godt, at man glemmer det, man ellers tænkte på. En elledrik kan også give så meget energi, at man kan danse hele natten, helt uden at blive træt. Hvilke ingredienser skal der i jeres elledrik?

TEGN EN SMUK ELLEKVINDE

Selvom ellekvinder ikke havde vinger, kunne de både flyve og svæve, og de var så smukke, at de funkledede, med deres klare øjne, blanke hår og skinnende hud. Prøv at se, om I kan tegne en ellekvinde.

HUL I RYGGEN

Få børnene til at tage en gammel slidt og stor T-shirt med hjemmefra, og få dem til at klippe hul i ryggen på den.

EN HEMMELIG ELLEVEN

Selvom der gik mange historier om, hvordan man skulle passe på ellefolket, handlede nogle også om, hvordan ellefolket hjalp menneskene. Hvis I havde en usynlig elleven, hvordan ville hun eller han så se ud? Hvordan ville vedkommende bo, hvad ville være hans eller hendes yndlingssang og yndlingsdans, og hvad for noget tøj ville han eller hun have på?

ELLEDANS

Dans ligesom ellefolket. Stil jer i en ring, og dans fra den ene side til den anden. Hvis det skal være lidt mere kompliceret, kan I stille jer i to ringe, i en yder- og en inderkreds, og danse modsat af hinanden. I kan også lave en konkurrence og se, hvem der kan danse længst tid.

ÅMANDEN

I gamle dage vidste alle børn, at de skulle passe rigtig godt på, når de var i nærheden af vandløb og åer, for her boede Åmanden. Man sagde, at han levede i åer og vandløb, hvor han var draget ned efter at være blevet bedraget af mennesker. Her hævnede han sig ved en gang om året at trække et menneske ned til sig i åen. Han forsøgte på alle mulige måder at lokke både børn og voksne ned i det kolde vand. I virkeligheden handler historierne om Åmanden om, at både børn og voksne skulle huske på, at det kunne være farligt at komme for tæt på vandet.

Man sagde, at Åmanden var ungarl, og at han lidt lignede en fisk i hovedet. Han var let at genkende, idet hans tøj altid dryppede af vand, hvis han viste sig på landjorden. I sin hånd holdt Åmanden et glimtende guldsmykke. Når han lå på lur i åen, rakte han smykket i vejret, så det kunne glimte og funkke i solens stråler. Det skulle lokke folk til at gå ud i åen. For hvem ville ikke gerne have et smukt guldsmykke? Heldigvis kunne man også selv gøre meget for ikke at blive lokket i vandet. Hvis man gav Åmanden en mønt eller en anden lille gave, når man skulle krydse åen, lod han en komme sikkert over.

ÅMANDEN NARRER EN HEL LANDSBY

Der var engang en landsby, som ikke havde noget vandløb, og heller ingen å. De blev derfor meget glade, da der kom en fremmed mand til byen og fortalte dem, at han godt kunne skaffe dem en dejlig å med dejlig frisk vand til både marker, mennesker og dyr. Til gengæld ville han have en masse guldmønter. Aftalen blev lavet, der blev givet hånd. Manden tog nu sin vandrestok frem, og der hvor han trak den efter sig, kom der pludselig vand. Efter ganske kort tid havde den fremmede lavet en hel å. Folkene i byen følte sig snydt og ville ikke betale alle de guldmønter, når det havde været så let arbejde for den fremmede mand. Det gjorde den fremmede meget vred, at folkene i landsbyen ikke ville holde deres del af aftalen. Rasende råbte han til dem: "Når I ingen penge vil give mig, skal jeg i stedet tage et menneskeliv i betaling hvert år." Den fremmede mand var nemlig i virkeligheden Åmanden. Da han havde råbt dette, drog han selv ned i åen, og siden den dag har man sagt, at et menneske er druknet i den å hvert år.

AGNETE OG ÅMANDEN

Fordi Åmanden boede nede på bunden af åen helt alene, kunne han af og til blive lidt ensom og være på udkig efter noget selskab. En dag havde der stået en ung og smuk kvinde nede ved åen og vasket tøj. Åmanden blev meget betaget af hendes skønhed. Han gav hende det, han selv mente var et godt og flot tilbud. Han fortalte hende, at han ville gøre hendes familie så rig, at de aldrig mere skulle sulte eller lide nød. I bytte skulle hun blot opgive sit liv på jorden og blive Åmandens kone. Det betød, at hun skulle leve resten af sine dage på bunden af åen. Hendes familie var meget fattige, og da hun gik hjem til sin far og mor og fortalte dem om Åmandens tilbud, blev det afgjort, at hun skulle gifte sig med Åmanden.

Trist og modvilligt gik den fattige, unge og smukke bondepige tilbage til Åmanden og sagde, at hun gerne ville tage imod hans tilbud. Åmanden blev meget glad. Han sørgede for, at pigens mund og ører blev stoppet til, og samme aften blev brylluppet holdt på havets bund.

Den unge pige boede nu på havets bund i syv år og fødte Åmanden syv børn. En dag, da hun sad og vuggede sit mindste barn, kunne hun pludselig høre kirkeklokker i det fjerne. Det fik hende til at længes forfærdeligt efter sin familie. Hun spurgte Åmanden, om hun ikke nok måtte få lov til at komme op på landjorden, gå i kirke og se sin familie blot en enkelt gang. Åmanden ville gerne gøre sin kone glad, så han førte hende op til kirken.

Da hun så sin mor og far, blev hun så glad og lykkelig, at hun græd af bare glæde og besluttede sig for aldrig mere at tage tilbage til Åmanden og alle deres børn.

Åmanden blev forfærdet og vred og mest af alt meget ulykkelig. Han tog op til Agnete og tryglede og bad: "Kære Agnete, jeg beder dig, tænk på alle vores børn; de savner deres mor, og jeg savner min Agnete." Det hjalp dog ikke. Agnete ville ikke tilbage til åens bund og sidde dér resten af sine dage. Modløs og ulykkelig drog Åmanden tilbage til åen, og siden den dag har man kunnet høre Åmandens klagesang og børnenes vrælen.

AKTIVITETER

ÅMANDENS HUS

Prøv at forestille jer, hvordan der kunne se ud, der hvor Åmanden boede. Hvordan sov han – i en seng eller i et bundt alger? Havde han et brusebad, eller gik man ikke i bad, når man nu i forvejen boede på bunden af åen? Havde han et køkken, hvor han lavede mad, eller spiste han bare de fisk, der svømmede forbi?

PAS PÅ OG VÆR PÅ VAGT

Sagn og fortællinger om Åmanden blev brugt til at holde børnene væk fra åen, så de ikke druknede. Prøv at snakke med børnene, om de kender nogle særlige fortællinger eller regler, som man skal overholde for ikke at komme galt af sted, men som i virkeligheden er knyttet til overtro. F.eks. må man ikke gå under en stige, da det bringer syv års ulykke...

HOP OVER ÅEN

Gå ud på legepladsen, og tegn en å med kridt, eller ved at sætte streger i sand eller jord. Åen skal være så bred, at der kan stå en "åmand" i åen, men ikke bredere end at børnene kan springe over. En udpeges som åmand, de andre børn stiller sig på åens bredder. Nu gælder det om hele tiden at hoppe fra den ene bred til den anden, uden at man bliver fanget af åmanden. Når man står på bredden, har man helle. Så snart åmanden fanger én, bliver den fangne ny åmand, og den gamle åmand kan stille sig på bredden med de andre børn.

SPØGELSER

I gamle dage fortalte man mange spøgelseshistorier. Historierne handlede derfor både om hvide damer, hovedløse riddere, kvinder, som havde druknet deres børn i voldgraven, om onde herremænd, der havde plaget deres tjenestefolk, om præster eller gamle bondemænd og om unge jomfruer, der var blevet danset til døde.

Spøgelserne havde engang været rigtige mennesker, som nu var døde. Grunden til, at de var blevet spøgelser, var, at de enten havde opført sig dårligt, mens de levede, eller at de selv var blevet behandlet dårligt eller uretfærdigt. Derfor var de dømt til at gå hvileløst rundt. Spøgelserne viste sig kun om natten. De fleste mennesker blev frygtelig forskrækkede, hvis de så et spøgelse. Heldigvis var der mange ting, man kunne gøre for at beskytte sig imod spøgelserne. Hvis man kastede hø hele vejen rundt om huset, skulle spøgelse samle det op, inden det kunne komme ind, og inden spøgelse var færdigt, ville hanen gale, solen stå op, og så var spøgelse nødt til at vende tilbage til graven og starte forfra næste nat.

Det var dog langt fra alle spøgelser, der var onde. Menneskene var bare bange for dem, fordi de var anderledes, usynlige og havde magiske kræfter. Nogle spøgelser var faktisk gode. De kunne f.eks. hjælpe og beskytte nogle, de holdt af.

KONG VOLMER – DEN HOVEDLØSE

Kong Volmer var et spøgelse – en hovedløs jæger, der red på sin sorte hest og jagede vildt om natten. Der var ikke mange, der vidste, hvad han var på jagt efter. Nogle sagde, at han jagtede hekse og troldkvinder. Andre havde set ham jagne ellekoner.

Kong Volmer blev også kaldt nattens jæger, og man kunne tydeligt høre ham, når han kom ridende igennem natten. Nogle af dem, der havde fået et glimt af ham, fortalte, at han kom flyvende hen over jorden på sin kulsorte hest, og at hans krop var dobbelt så stor som en menneskekrop. Det var i sig selv et skræmmende syn, som blev værre af, at han havde sit hoved under armen.

Nogle syntes at have set, at hans hest havde tre ben, andre påstod dog, at den mindst havde otte. Alle var dog enige om, at han havde fire glubske jagthunde, sorte som natten, med lange gule tunger. Dem kaldte han Hei, Hoi, Lystig og Modig, og Kong Volmer havde dem altid i en lang og magisk snor.

En sen og mørk efterårsaften for længe siden, på en gård nede ved Præstø, var det slemt blæsevejr, vinden susede, og regnen piskede ned. Når det var den slags vejr, betød det, at kong Volmer var på vej imod ens gård. Derfor sørgede folk på gårdene altid for at åbne portene og slå hængslerne fra, for så var det nemmere for kong Volmer at ride igennem gården. Når folkene hørte hunde, der gøede, hestetrampen og lyden af 100 jagthorn i det fjerne, så var de ikke i tvivl. Kong Volmer var på vej! Lyden blev kraftigere, hornene tudede, og folkene skuttede sig ind til hinanden i stuen. I løbet af et øjeblik var det overstået, lydene forsvandt, og folkene åndede lettet op. Kong Volmer var væk igen. Næste morgen så bondemanden til sin store overraskelse, at kong Volmers hest havde tabt en af sine hestesko i løbet af natten. Hestekoene var 7 gange så stor som en almindelig hestesko, og bondemanden syntes, at den var både særlig og flot,

så han hængte den op over porten til sin gård. Den næste nat var det det samme spektakel, og kong Volmer kom atter ridende igennem gården. Men da kong Volmer så sin hests sko hænge over porten til gården, rev han den straks løs og tog den med sig. Næste morgen fik bondemanden sig endnu en overraskelse. Hen over porten hang der nu en hestesko af det pureste og fineste guld, som kong Volmer havde hængt op i stedet! Siden den dag levede de godt og lykkeligt på gården i Præstø.

DEN INDEMUREDE FRØKEN

På en herregård tæt ved Aalborg spøjte det forfærdeligt i en af stuerne. Ved nattetide hørte man kradsen fra et bestemt sted på væggen. Indimellem så man også, at en ung pige langsomt gled igennem rummet med et lys i den ene hånd og en kniv i den anden. Sagnet fortalte, at det var en ung adelsfrøken. Engang havde hun forelsket sig i en ung mand, som hun skulle have et barn med. Men den unge mand var slet ikke fin nok til den fornemme adelsfrøken. Hendes far blev derfor så rasende, at han murede hende ind i væggen, mens hun stadig levede. Lige bag ved den væg, hvor man kunne høre den forfærdelige kradsen.

DEN GERRIGE BONDE

Lidt uden for Viborg boede en ung bondemand. Han var kendt på hele egnen for sin gerrighed, og fordi han var så streng mod folkene på gården. Alle vidste, at han ikke tænkte på andet end penge.

En dag, da han var ude at køre med sine heste og vogn, skete der det, at vognen væltede. Bondemanden slog sig slemt og brækkede også benet. Folk i nærheden kom ilende til for at hjælpe ham, så godt de kunne. Dengang havde man ingen læger på landet, så det eneste, de kunne gøre, var at bringe ham hjem i seng. Her lå han så med sit dårlige ben. Han fik det langsomt bedre, men benet blev aldrig helt godt.

Bonden kunne ikke længere selv hjælpe til på gården. I stedet stillede han sig hver dag i stuen på det ene raske ben, mens han støttede sig til bordet. Stående der på et ben råbte og skreg han på sine tjenestefolk. Snart skulle de gøre det ene, så skulle de gøre det andet, så bonden stadig kunne tjene godt med penge. Men som dagene gik, blev benet pludselig dårligere. Til sidst endte det brækkede ben med at koste bonden livet. Bonden blev begravet, men hver nat når mørket faldt på, stod han igen i stuen og råbte sine befalinger, akkurat som dengang han levede. Først da der kom en ny bondemand på gården, holdt bonden med det brækkede ben op med at komme med sine befalinger.

AKTIVITETER

BIND SNØREBÅND SAMMEN

Hvis en person var død før tid, eller på en uretfærdig måde, var man ekstra bange for, at de kunne finde på at blive til et spøgelse. Man mente dog, at det hjalp at binde den dødes snørebånd sammen, for så kunne de jo ikke så let bevæge sig! Prøv engang at binde jeres egne snørebånd sammen og se, hvor svært det er at gå.

KLÆD JER UD

Det er nemt at klæde sig ud som et spøgelse. Man skal bare have et lagen eller et stykke stof over hovedet, og så klippe hul til øjnene. Man kan også tage noget med under lagnet, der rasler og skramler. Det kan måske gøre spøgelseerne lidt mindre uhyggelige selv at prøve at være et.

